

URDUCA

med Beg, *Urdü ki Lisâni Teşkil*, Aligarh 1990, s. 14-41; Seyyid Muhammed Abdullah, "Gümüş Astar: Urdu Dili, Grameri ve Edebiyatının Gelişimi" (trc. Ahmet Ünal), *İslâm Düşüncesi Tarihi* (ed. M. M. Şerif), İstanbul 1991, IV, 227-228; Halil Toker, *Mirzâ Esedullâh Hân Gâlib'in Hayatı ve Eserleri* (yüksek lisans tezi, 1992), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 13-20; a.m.f., "Urdu Şiirine Genel Bir Bakış", *ŞM*, VIII (1998), s. 285-305; Mes'ûd Hüseyin, *Urdü Zebân ki Târîh kâ Hâkâ*, Aligarh 1996, s. 4-19; Mes'ûd Hüseyin Han, *Mukaddime-i Târîh-i Zebân-i Urdü*, Aligarh 2008, s. 1-70; Hâtr Gaznevî, *Urdü Zebân kâ Mâhez Hindko*, İslâmâbâd 2003; Nuriye Bilik – Nuray Özenç, *Urdu Dili Grameri*, İstanbul 2007, s. 19-26; T. Grahame Bailey, "Use and Meaning of the Term of the Khari Boli", *JRAS* (1926), s. 717-723; a.m.f., "Urdu: The Name and Language", a.e. (1930), s. 391-392; Durmuş Bulgur, "Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Urduca", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 16, Konya 2006, s. 185-200; C. Shackle, "Urdü", *ELP* (İng.), X, 873-877; Fethullah Müctebâî, "Urdü, Zebân", *Dânişnâme-i İrân*, Tahran 1386 hş., II, 351-354; a.m.f., "Urdü, Zebân", *DMBİ*, VII, 541-548.

HALİL TOKER

Edebiyat. Urdu edebiyatının gelişim ve değişim tarihi, Urduca'yı meydana getiren lehçelerin özelliklerine bağlı olarak kuzeyde Pencap ve Delhi, ortada Gucerât, güneyde Dekken coğrafi bölgeleriyle ilişkilidir. Bu merkezlerde Urduca başlangıçta Hindî, Guçrî, Dekkenî, Brac Bhâşâ vb. isimlerle anılıyordu. XII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar Urdu dili ve edebiyatı daha çok Hindî dili ve onun gramer kurallarının etkisinde bulunuyordu. Bu yüzden Urdu şiirinin en eski örnekleri Hintçe şiirlerin kalıp ve ölçüleriyle örtüşüyordu. XVI ve XVII. yüzyıllardan itibaren Urdu şiiri ve nesri içerik, dil ve ifade bakımından Fars dili ve edebiyatının tesiri altına girdi.

Urdu edebiyatının ilk örneklerine XVI. yüzyıldan önce çok az rastlanır. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân (ö. 515/1121) Arapça ve Farsça divanının yanında Hindî dilıyla Urduca'nın ilk örneklerini vermişse de Hintçe divanının günümüze herhangi bir şey ulaşmamıştır. Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Muhammed Berenî ve Muhammed b. Mübârek Kirmânî gibi Farsça yazan şair ve tarihçilerin eserlerinde de Urduca ibare ve beyitler yer alır. Gucerât'ta kitap halinde düzenlenen Urdu edebiyatının ilk örnekleri, Şeyh Rahmetullah Gucerâtî'nin müridi Şeyh Bahâeddin Bâcin Burhânpûrî'nin (ö. 912/1506) şeyhinin sözlerini topladığı *Hzâzâ'in-i Raḥmetullâh*'taki şiirleridir. Eserin yedinci bölümünde Urdu şiirinden örnekler vardır. Bâcin'den sonra Kâdî Mahmûd Deryâyî'nin (ö. 941/1534) divanı Gucerât'ta Urdu edebiyatının en önemli eseridir. Ali Muhammed Ciyûgâmdehenî'nin

müridi Ebû'l-Hasan b. Abdurrahman Kureşî Ahmedî'nin *Cevâhîr-i Esrâullâh* adlı eserinde derlenen şiirleriyle Gucerât'ta Urdu edebiyatı doruk noktasına ulaştı. Ciyûgâmdehenî'nin şiiri, Urdu edebiyatı üzerinde Hint etkisinin azalıp yerini Fars etkisinin aldığı bir dönemin başlangıcının işaretlerini taşır. Onun ardından Şeyh Hüb Muhammed Çiştî'nin (ö. 1023/1614) Urduca şiiri Fars edebiyatının Gucerât'taki etkisinin en açık örneğini teşkil eder.

Urdu dili ve edebiyatının diğer önemli merkezi Dekken'in XIV. yüzyılın ilk yarısında Alâeddin Halacî ve Muhammed Şah Tuğluk tarafından fethiyle Behmenî Devleti'nin kurulmasından sonra Dekkenî Urduca'sı diye bilinen dille çok zengin bir edebiyat oluştu. Behmenîler'in Dekkenice'yi sahiplenmesiyle ortaya çıkan bu edebiyatta şiir ağırlıktadır. Edebiyatın genelde halk destanları ve efsaneleri, tarihi ve dinî olaylar, ahlâk ve tasavvuf şeklinde üç konuda geliştiği bu dönemin ilk manzum eseri, Behmenî Hükümdarı Ahmed Şah Velî döneminde (1422-1436) Fahreddin Nizâmî'nin kaleme aldığı *Kudâmrâv Pedemrâv* (*Kadem Rao Padam Rao*) adlı destan muhtevalı çalışmadır. Behmenîler'in çöküş devrinin şairi Mirâncî Şemsü'lşâk tasavvuf ve ahlâka dair *Hûşnâme*, *Hûşnağz*, *Şehâdetü't-taḥkîk* ve *Mağz-ı Merğûb* adıyla manzum eserler kaleme aldı. Bu şiirlerin vezin ve kalıpları Hintçe'den alınmasına rağmen şiirlerde kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler *Kudâmrâv Pedemrâv*'dakilerden daha fazladır. XV. yüzyıla kadar Dekken, Gucerât ve Mâlvâ'da Urdu dilinin gelişme göstermesinden önce bu bölgelerdeki şairlerin çoğu şiirlerini Farsça yazmaya devam ettiler. Ancak bu yüzyıldan itibaren Urduca halkın ortak dili olmaya başlayınca şair ve yazarlar bu dili kullanmaya yöneldiler. Mutasavvif şair Eşref Biyâbânî *Lâzîmü'l-mübtedî*, *Vâhid Bârî* ve *Nevserhâr* adlı eserlerini Urdu dilinin Hindî şiiri vezinleriyle yazdı. 1527'de Behmenî Devleti yıkıldığında Urduca bütün Dekken halkının ortak dili haline gelmişti.

Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah'ın 1572'de Gucerât'ı kendi topraklarına katması üzerine bölgede meydana gelen siyasî gelişmeler sonucunda şair ve yazarlar sarayın desteğini kaybedince Dekken'e göç ettiler. Dekken Urdu edebiyatının merkezi konumuna geldi. Guçrî Urduca üslûbu ile Dekkenî Urduca'sının karışık şekilde kullanımı bölgede yayıldı. Behmenîler'in yıkılmasının ardından ortaya çıkan mahallî hânedanlardan Bîcâpûr'u merkez yapan Âdilşâhîler döneminde Urduca (Hindî) Dek-

ken'de yaygınlık kazandı ve gelişti. Farsça şiir yazan ve bu dile önem veren ilk hükümdarlardan sonra bazı Âdilşâhî hükümdarları Farsça'nın yerine Urduca'yı saray dili kabul ettiler. "Şâhî" mahlasıyla şiir yazan II. Ali Âdilşâh, Urduca şiir söyleyen şairlere itibar gösterdi. Behmenîler'in ardından Gülkünde'de Kutubşâhîler hânedanını kuran Sultan Kuli, Şiilîği resmî mezhep ve Farsça'yı resmî dil ilân etti; böylece Gülkünde ile Urduca'nın hâkim olduğu Bîcâpûr arasında bir rekabet oluştu. Bununla birlikte bu iki merkez arasında karşılıklı etkileşimler sürdü. İbrâhim Kutubşâhî ve Muhammed Kuli gibi şair sultanların hem Farsça hem Urduca şiir yazmaları ve şairleri himaye etmeleri Urduca'nın gelişiminde önemli rol oynadı. Ancak Gülkünde'deki Urdu edebiyatı Farsça'nın etkisinde kalmaya devam etti.

Dekken'de XVI ve XVII. yüzyılın müellifleri arasında Bîcâpûrlu mutasavvif Burhâneddin Cânım'ın eserlerinde Hindî Urduca'sının üslûp ve geleneğinin etkisi görüldür. *Vaşiyyetü'l-hâdî*, *Hüccetü'l-beḳâ* ve *İrşâdnâme* adlı manzum, *Kelimetü'l-hâkâyık* ve *Risâle-i Vücûdiyye* adlı mensur kitapları bu dönem Dekkenî Urduca'sının ilk eserleri kabul edilir. XVII. yüzyılda Urdu edebiyatında Farsça üslûp ve geleneğinin etkisi doruğa ulaştı ve bazı Farsça manzum eserler Dekkenî Urduca'sına çevrildi. Melik Hûşnûd, Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Heşt Bihişt* adlı mesnevisini 1050'de (1640) *Cennet-i Sengâr* adıyla Urduca'ya tercüme etti. Aynı yıl Kemâl Hân-ı Rüstemî'nin Dekkenî Urduca'sına çevirdiği İbn Hüsâm'ın 24.000 beyitlik *Hâver-nâme*'si dönemin en güzel manzumelerinden biridir. Muhammed Nusret Nusretî devrin "melikü's-suarâ" unvanına sahip en önemli şairiydi. Nusretî, Farsça ile Dekkenî şiirinin karakter ve stiline hareketle Urduca mesnevisinde yeni bir tarz ortaya koydu.

Gülkünde'de XVI. yüzyılın en meşhur şairi olan Muhammed Kuli Kutubşâh edebî zevk sahibi bir sultanı. Farsça vezin kurallarını Hint şiirine uyguladı ve Urduca vezinlerinde büyük değişiklikler yaptı. Muhammed Kuli Kutubşâh zamanında sarayın melikü's-suarâsı Molla Esedullah Vechî 1018 (1609) yılında *Meşnevî-yi Kutb-i Müştêrî*'yi yazdı. Onun Fettâhî'nin aşka dair *Hûsn ü Dil* adlı eserine dayanan *Seb Res*'i Urdu edebiyatının dinî olmayan ilk mensur eseridir. Muhtemelen bu dönemden sonra Farsça ile harmanlaştırılarak kullanılan Dekkenî, Urduca olarak tanınmaya başlanmadan önce Rîfte diye isim-

lendirildi. Abdullah Kutubşah'ın saray şairi ve şiirlerini derlediği *Külliyât*'ının yanında *Seyfü'l-mülûk* ve *Bedî'u'l-cemâl* adlı mesnevileri kaleme alan Gavvâsî Gûlkünde'de benzersiz bir şairdi. XVII. yüzyılda Gûlkünde'de nesir yazarları daha çok Farsça eserlere ilgi duydular; çalışmalarının çoğu ya Farsça'dan tercümedir yahut Farsça eserlere dayanmaktadır. Mîrâncî Hüseyin Hüdânümâ, Gîsûdrîz'ın *Şerh-i Temhîdât*'ını Dekkenî Urduca'sına çevirdi. Onun talebelerinden Mîrân Ya'kûb, İmâdüddin Debîr-i Ma'nevî'nin *Şemâ'i'l-etkî-yâyî*'sini aynı dile tercüme etti. Emînüddin Ali Bîcâpûrî'nin *Muhibnâme* ve *Rumûzû's-sâlikîn* adlı manzum, *Güftâr-ı Hazret-i Emîn* ve *Kelimetü'l-esrâr* adlı mensur eserleri Farsça etkisinin en iyi şekilde görüldüğü örneklerdir. Bu dönemde Dekkenî Urdu edebiyatı doruk noktasına ulaştı. Bâbürlü Hükümdarı Evrengzîb, 1097'de (1686) Bîcâpûr'u, bir yıl sonra da Gûlkünde'yi ele geçirip siyasî açıdan Kuzey Dekken ile Güney Dekken'i birleştirdi. Bunun sonucunda kuzeyin edebî kural ve gelenekleri güneyin dil ve edebiyatını etkisi altına aldı; yeni muhteva özellikleri görülmeye başlandı. Böylece mahallî Urdu lehçelerinin kalıntıları ortadan kalktı, alt kıtanın orta ve kuzey bölgelerindeki dil ve telaffuz şekilleri birleşti. Bîcâpûr ve Gûlkünde'de Dekkenî, Gucerât'ta Guçrî mahallî vasıflarını kaybetti ve kuzeyde tamamen Farsça'nın tesirinde gelişen Urdu diliyle birleşti. Böylece bütün alt kıtada Urdu dilinin tek standart biçimi hâkim oldu.

Urdu şiirinin teşekkülünden sonra üç yüzyıl boyunca gerek Dekken'de gerekse Gucerât'ta ve kuzey bölgelerinde Farsça'nın Urduca üzerindeki etkisi gramer yapısında olduğu gibi şiir sanatlarında, vezin ve kalıplarda, sembol, mecaz, teşbih ve tabirlerde, şiirin diğer konularında kendini gösterip iyice kökleşti. Böyle bir ortamda yetişen Velî Dekkenî (ö. 1138/1726 [?]) şiirlerinde Farsça şiir kurallarıyla geleneğini takip etti; Farsça ile Urduca'yı birbirinden ayrılması mümkün olmayacak şekilde sağlam ve âhenkli bir duruma getirdi. Velî Dekkenî'nin önemi, Farsça'yı Dekkenî ve kuzey lehçesiyle harmanlayıp Rîhte diye anılan yeni bir dil haline getirmesi olup bundan dolayı "Urdu şiirinin babası" unvanıyla anıldı. Velî Dekkenî yeni dilin şiirine öyle bir cazibe kazandırdı ki Farsça yazan şairlerin birçoğu Rîhte ile yazmaya başladı. Onun üslûbunun takipçileri arasında Urduca'nın en büyük şairlerinden Sirâceddin Sirâc Evrengâbâdî anılabilir. Bunun şiirleri tamamen âşıkane duy-

gularla dolu olup aşk şiirinin revaç bulmasında önemli etkisi oldu. XVII. yüzyılın sonlarında ilk defa hiciv şiiri yazıldı. Delhi'de yaşayan ve Ca'fer Zetellî diye tanınan Muhammed Ca'fer şiirinde mizah ve hiciv temalarını işledi, bu yüzden Zetellî diye anıldı. Bugün de Urdu dilinde "zetelîyyât" terimiyle anlamsız sözler ve hiciv kastedilir. Muhammed Ca'fer irticâlen şiir söylemede, Farsça ve Urduca kelimeleri birbirine karıştırarak elde ettiği anlamsız kelimeleri kullanmada son derece mahirdi. Devrin Bâbürlü Hükümdarı Ferruhsiyer'i hicvetmesi sebebiyle öldürülmesinin ardından yaklaşık üç asır hiciv şiirinde onun dengi çıkmadı. Bâbürlü Hükümdarı Nâsirüddin Muhammed Şah zamanında (1719-1748) Hint alt kıtasında hüküm süren kargaşa ve çöküş ortamından sonra Afşar Nâdir Şah'ın ülkede yaptığı yıkım ve katliamın toplumda yol açtığı çaresizlik ve umutsuzluk şiire de yansdı. Toplumun keder duygularının muğlak kelimelerle ifade edilmesi mümkün olmadığından şairler, bu duyguları açıkça anlatmaya ve bunun için kelimelerdeki belirsizliği ortadan kaldırmaya çalıştı. Mutasavvif Mazhar Cân-ı Cânân Dihlevî (ö. 1195/1781) şiiri karışık kelime ve anlamlardan arındırmaya çalışan ilk şairdir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan'da siyasî yapının dağılıp birçok eyaletin bağımsızlığını ilân etmesiyle Delhi'deki merkezî yönetim varlığını sadece görünüşte sürdürür hale geldi. Bu durum İngiltere'nin ülkedeki nüfuzunu arttırdı ve emperyalist amaçlarını gerçekleştirmesine zemin hazırladı. Bölgedeki siyasal ve ekonomik gelişmeler ahlâkî ve sosyal yapıyı, dolayısıyla Urdu edebiyatını etkiledi. Mîr Muhammed Takî, Sevdâ-yı Dihlevî ve Hâce Mîr Derd gibi şairler bu dönemde yaşadı. Mîr Takî'nin şiirinde keder hâkim olmakla birlikte bu tasavvufî bir renge bürünmüştü; acı, nefret ve ümitsizlik duymak yerine sabır, teslimiyet ve rızayla birlikte bir tür huzur ve rahatlığa yöneliyordu. Mîr Takî iyi bir gazel şairiydi; aşk, ayrılık ve keder gibi kavramları felsefî, ruhî ve ahlâkî inceliklerle harmanlayarak okuyucunun kalbinde derin duyguların uyanmasını sağlıyordu. Çokça yer verdiği Farsça kelime ve terkipleri Urdu dilinin yapısına uygun biçimde kullandığından gazelleri sadece muhteva bakımından değil dil ve üslûp bakımından da önem taşır. Mîr Takî'nin divanı yanında Urdu şairleriyle ilgili *Nikâtü's-şu'arâ'* adlı Farsça bir tezkiresi de vardır. Sevdâ ise kasideleriyle tanınır. Tasavvuf ehli bir aileden gelen Mîr Derd'in

şiirinde tasavvufî mazmunlar ve temalar hâkimdir. Aynı yüzyılda Gulâm Hasan Dihlevî mesnevi yazımındaki üstün başarısıyla bilinir. Elli beş kadar kısa mesnevisi yanında *Şâhnâme*'nin ve Nizâmî'nin *İskendernâme*'sinin etkisinde yazdığı 2179 beyitlik *Sihrü'l-beyân* adlı bir mesnevisi vardır. Bu dönemde kaleme alınan Urduca mensur eserlerin çoğu dini içeriklidir. Kâdî Muhammed Muazzam Senbehli'nin *Tefsîr-i Hindî* adlı Kur'an tefsiri, Fazl Ali Fazlî'nin Kerbelâ Vak'asıyla ilgili *Kerbel-i Kehâsı*, Murâdullah Ensârî-i Senbehli'nin *Tefsîr-i Hudâyî Ni'met'i*, Refiuddin ed-Dihlevî'nin *Tefsîr-i Refî'î*'si ve Abdülkâdir ed-Dihlevî'nin *Mâzihü'l-Kur'ân* adlı meâlî öne çıkan eserlerdir.

Nâdir Şah'ın saldırısı ve Bâbürlü Devleti'nin çöküşünden sonra şiirin merkezi bir müddet Delhi'den Leknev'e kaydı. Delhi ekolünün özelliği düşünce ve duyguları sadece fakat etkili kelimelerle ifade etmekte; Leknev ekolünde ise sözde tekellüf, lafzî ve mânevî sanatların kullanımı revaçta idi. Leknev ekolünün kurucusu İmambahş Nâsîh'in (ö. 1838) gazelleri duygu ve sevgilerden uzak olup yapay ve dedebeli teşbih ve mecazların bir karışımından ibarettir. Aynı dönemde Haydar Ali Âtîş, Leknev geleneğine karşı çıktı ve şiirlerinde yapaylıktan sakındı. Haydar Ali, Mîr Muhammed Takî ve Gâlib Mirza Esedullah'tan sonra Urdu şiirinin en büyük temsilcilerinden biridir. Şîî mezhebine mensup Eved (Avadh) yöneticileri zamanında başşehir Leknev şiir merkezi olmayı sürdürdü. Bu dönemin Şîî kökenli şairlerde mersiye türü ağırlıktadır. Mîr Beber Ali Enîs ve Selâmet Ali Debîr'in Kerbelâ Vak'asıyla ilgili şiirleri Urdu edebiyatında destan şiirinin boşluğunu doldurur niteliktedir.

XIX. yüzyıldan itibaren Urdu edebiyatında vatan temalı şiirler görülmeye başlandı. Bu türün en önemli temsilcisi Velî Muhammed Nazîr Ekberâbâdî'dir. Ekberâbâdî bir halk şairiydi; duygu ve düşüncelerini, çeşitli manzaraları dile getirmek için Hindistan'daki sosyal şartlardan ve tabiatından faydalandı. Onun işlediği temel konular dünyanın geçiciliği, insan sevgisi ve taassuptan uzak durmaktır. Bu yüzyılda Urdu edebiyatının merkezi tekrar Delhi'ye kaydı ve güçlü şairlerin ortaya çıkmasıyla Urduca'da yeni bir dönem başladı. Mü'min Han, M. Mustafa Han Şîfte, Muhammed İbrâhim Zevk, Delhi'nin önemli şairlerindedir. Ancak devrin en büyük şairi Gâlib Mirza Esedullah Dihlevî'dir. Her ne kadar kendisi Farsça şiirleriyle övünüp Urduca şiirlerinin bu nitelikte olmadığını

URDUCA

söylese de Urduca şiirleriyle büyük bir şöhrate ulaşmıştır. Onun Urduca şiirlerini içeren *Külliyât*'ı 2000 beyit civarındadır. 1856 yılında Eved Sultanlığı'nın yıkılmasından, Hintli asker ve memurların İngiliz yönetimine karşı ayaklanmalarından sonraki dönemde yetişen en önemli şair Nevvâb Mirza Han Dâğ-ı Dihlevî'dir; Dihlevî, Delhi'den ayrılarak Râmpûr'a yerleşti. Burada Nevvâb Kelb Ali Han'ın maiyetine girdi, onun 1887'de vefatı üzerine Haydarâbâd'a göç etti ve hayatının geri kalan kısmını orada geçirdi. Dâğ-ı Dihlevî'nin önemli yabancı kelimeler yanında Arapça ve Farsça garip kelimelere yer vermemesi ve düşüncelerini halkın anlayacağı bir dille ifade etmesidir. Onun şiiri aralarında Muhammed İkbâl'in de bulunduğu genç kuşak şairlerinin büyük ilgisini çekmiştir.

Delhi'nin yıkılması, ardından Eved Sultanlığı'nın ortadan kalkması ve 1857 ayaklanması Hint alt kıtasında bir uyanışa yol açtı; halk İngiliz emperyalizminin gücünü ve hayatın bütün alanlarındaki nüfuzunu farkettiler. Diğer taraftan orta sınıf arasında İngilizce'ye gösterilen rağbet yeni bir hayat tarzının, modern bilim ve düşünce'nin toplum hayatına girmesine yol açtı. Bu ortam şiir ve edebiyat dünyasında da köklü ve yaygın tesirler icra etti; şair ve yazarlar içtimaî ve millî konular yanında siyasî fikirlere de yöneldi. Devrin önemli şairlerinden Eltâf Hüseyin Hâli-i Pânîpâtî, Urdu şiirinin yönünü ve yolunu değiştirdi. Seyyid Ahmed Han'ın reformist düşüncelerinden etkilenen Eltâf Hüseyin dikkatini toplumsal şartları ıslaha ve müslümanların hayatını modernleştirmeye çevirdi. Seyyid Ahmed Han'ın teşvikleriyle, müslümanların parlak geçmişini ve sömürgecilik dönemindeki sefillik ve perişanlığını tasvir ettiği, müslümanları parlak geçmişine yaşamaya çağırarak "Medd ü Cezz-i İslâm" adlı müessesini yazdı. Bu dönemin diğer bir önemli şahsiyeti olan Muhammed Hüseyin Âzâd, Urdu şiirinde ve nesrinde büyük değişiklikler yaptı. Urdu edebiyat tarihine dair *Âb-ı Hayât* adlı eserini yeni bir üslûpta ve geleneksel tezkirelerden farklı bir tarzda yazdı. İngilizce'nin ve Batı kültürünün Hint toplumunda etkinliğini göstermeye başladığı ve halkın Batı yaşam tarzına rağbet ettiği bir devirde yetişen Ekber Hüseyin Ekber Allahâbâdî bu eğilime karşı çıktı, alaycı ve nükteli dizelele halkı bundan vazgeçirmeye çalıştı. Şiirinde İngilizce kelimeler kullanarak özel bir üslûp geliştirmeye çalıştıysa da bu tarz onun ölümüyle birlikte terkedildi. XIX. yüzyıl başlarında Urdu nesrinde değişiklikler

meydana geldi. Bunda Kalkûta'da Fort William College'in kurulmasının önemli rolü oldu. Bu kolej'in tercüme bürosu tarafından bazı Farsça metinler Urduca'ya çevrildi. 1844 yılında İngilizler Farsça yerine İngilizce'yi resmî dil olarak kabul ettiler. Bu girişimler Farsça'nın Hint alt kıtasında da Urduca'ya daha geniş kullanım imkânı sağladı. Seyyid Ahmed Han'ın Hindistan müslümanlarını modern bilimleri öğrenmeye ve modern yaşam biçimlerini benimsemeye yönelten çalışmaları Urdu edebiyatına da yansdı. Onun çabalarıyla kurulan Academy of Sciences'in önemli programlarından biri İngilizce eserleri Urduca'ya tercüme etmekte. Seyyid Ahmed'in birçok bilimsel ve sosyal konuyu açık bir üslûp ve sade bir dille ifade etmesi onun modern Urdu nesrinin kurucusu diye nitelenmesini sağladı. Dönemin önemli yazarlarından Şiblî Nu'mânî'nin ardında bıraktığı çok sayıda ilmî ve tarihî araştırma ile edebiyat eleştirisi ifade gücü ve sade üslûbuyla dikkati çeker. Onun *Şî'rü'l-Acem* adlı eseri Urdu nesrinin en iyi örneği ve bu dildeki en iyi edebiyat eleştirisidir.

XX. yüzyıl, Urdu edebiyatında Muhammed İkbâl dönemi diye bilinir. Birçok ince düşüncüyü Farsça dizelerle ifade etmiş olsa da *Bang-i Derâ*, *Bâl-i Cibrîl* ve *Darb-ı Kelîm* adlı manzum eserleri Urduca'dır ve onun Urduca şiir üslûbunu yansıtan örneklerdir. İkbâl'in düşüncelerinin temeli insanın büyüklüğü, âlem ve toplum içindeki özel konumu ve kimliğidir. Onun şiirindeki "merd-i mü'min" ve "insân-ı kâmil" tasvirleri, gerçekte müslümanların insan olarak izzetine ve insanlığın kemaline ilişkin idealinin bir göstergesidir. İkbâl'in ölümüyle aynı zamanda Hint alt kıtasında iki edebî akım ortaya çıktı. Bunlardan ilkinin, Marksist düşüncüyü benimseyen edebiyatın da bilimsel temeller üzerinde kurulmasını savunan şair ve yazarlar ortaya koydu. Seccâd Zahîr, İhtişâm Hüseyin, Mecnûn Gürekpûrî, İsmet Çağatâyî, Ahmed Abbas, Mahdûm Muhyiddin ve Feyz Ahmed Feyz bu akıma mensup yazar ve şairlerdir. "Halka-i erbâb-ı zevk" diye bilinen ikinci akım sanat ve edebiyatta tam bir özgürlüğü savunur. Herhangi bir ideolojiye bağlı olmayan bu şair ve yazarlar edebiyat için edebiyat ve sanat için sanat anlayışının takipçileriydi. Mirâcî, N. M. Râşid, Kayyûm Nazar, Yûsuf Zafer ve Şîr Muhammed Ahter bu ekolün başta gelen öncüleridir. 1947'de Hindistan'ın bölünmesiyle Pakistan Devleti'nin kurulması Urdu di-

li ve edebiyatını da etkiledi. Pakistan, Urduca'yı resmî ve millî dil olarak kabul etti; bu dilin gelişmesi ve güçlenmesi için geniş tedbirler aldı. Hindistan'da ise Urduca bölgesel resmî dillerden biri sayıldı. Buna rağmen Hindistan'da Urduca yazan ve çoğu müslüman olan şair ve yazarların çalışmaları Pakistan'dakilerden daha az değildir. Son dönem Urdu dili ve edebiyatı şair ve yazarları arasında Ahmed Ferâz, Şeyh Abdülkâdir, Ahmed Nedîm Kâsimî, Eşfak Ahmed, İntizâr Hüseyin, Bânû Kudsiyye, Pervîn Şâkir, Şebbîr Hasan Han, Râcinder Sîng Bîdî, Saâdet Hasan Mantû, Şevket Siddîki, Gulâm Abbas, Kurretülayn Haydar, Mümtâz Şîrin, Mümtâz Müftî ve Münîr Niyâzî yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

R. B. Saksena, *A History of Urdu Literature*, Allahabad 1940; T. G. Bailey, *A History of Urdu Literature*, Delhi 1979; Muhammad Sadiq, *A History of Urdu Literature*, Delhi 1984; Cemil Câlîbî, *Târîh-i Edeb-i Ürdü*, Lahor 1987, I-II; Selîm Ahter, *Ürdü Edeb ki Muhtaşar Terîn Târîh*, Lahor 1989; Enver Sedîd, *Ürdü Edeb ki Muhtaşar Târîh*, İslâmâbâd 1991; Ali Jawad Zaidî, *A History of Urdu Literature*, Delhi 1993; İqtida Hasan, *Latter Moghuls and Urdu Literature*, Lahore 1995; M. Hüseyin Âzâd, *Âb-ı Hayât* (nşr. Ebrâr Abdüsselâm), Mültân 2006; Tebbesûm Kâşmirî, *Ürdü Edeb ki Târîh: İbtidâ sey 1857 tek*, Lahor 2003; R. C. Dogra, "A Bibliographical Survey of Urdu Language and Literature", *Studies in Islam*, XV/1, New Delhi 1978, s. 49-65; Ârif Nevşâhî, "Ürdü, Edebiyyât", *DMBİ*, VII, 533-541; C. Shackle, "Ürdü", *EL²* (İng.), X, 873-881. ÂRİF NEVŞÂHÎ

URENE
(العرونة)

Arafat ile Harem bölgesi arasında sınırlar teşkil eden, Arafat dışında kaldığı için vakfe yapma câiz olmayan, Harem'den sayılıp sayılmadığı konusunda ihtilâf bulunan vadi (bk. ARAFAT; VAKFE).

UREYNE (Benî Ureyne)
(بنو عرونة)

Adnâniler'e mensup bir Arap kabilesi.

Becîle kabilesinin alt kollarından biridir. Kabileye adını veren Ureyne'nin nesebi Ureyne b. Nezîr b. Kasr b. Abkar el-Enmârî yoluyla Adnân'a ulaşır. Bazan Kudâa kabilesine mensup Ureyne b. Sevr b. Kelb b. Veber, bazan da Becîle kabilesinden Arîn b. Sa'd b. Nezîr ve Temîm kabilesinden Arîn